

АНА БЛАНДИАНА

**DOCTOR HONORIS
CAUSA**

на Софийския университет
„Св. Климент Охридски“

**МОЖЕ ЛИ ПОЕЗИЯТА
ДА СПАСИ СВЕТА?**

Академично слово

10 май 2022

Не вярвам, че Световната академия на поезията продължава да съществува – и за да бъде напълно искрена – не съм сигурна, че някога наистина е съществувала. Всичко което знам е, че беше основана, при това по наистина въодушевяващ начин, с ентузиазъм и блясък, които няма как да изчезнат от паметта ми. Една почти романтична инициатива на ЮНЕСКО се беше срещнала с амбициите на един град – да се превърне в столица на европейската култура. Градът беше Верона, а амбицията принадлежеше на кметицата, изпълнена с енергия млада жена, за която, очевидно, придобиването на желаното звание би означавало връх в кариерата. Организацията на обединените нации за образование, наука и култура, ЮНЕСКО, се беше заела да покани подбрани от целия свят 60 поети за членове-основатели и да създаде рамковия проект, който определяше бъдещата институция, а общината на Верона се беше заела с останалото. И едните, и другите бяха изпълнили задачите си по някакъв преувеличен, почти шеметен начин, сякаш беше естествено да не се съобразяват с правилата на заобикалящия свят или с ограниченията на реалността. Или, още по-точно, все едно знаеха предварително, че всичко и без това ще бъде цензурирано от реалността, та се бяха впуснали с наслада в нещо като необузdana волност, извън разумно възможното.

Основополагащият текст, обвинител в тайнственост, защото никой не успяваше да научи кой поет го е написал, а никой не можеше да си представи, че е бил написан от чиновник на ЮНЕСКО, се опитваше да отговори на въпроса: каква е целта и смисълът на новата и някак ексцентричната институция? А отговорът, даден от текста в крилати фрази, гласеше: светът трябва да бъде спасен чрез поезия и поезията може да спаси света. И към този свободен от съмнения оптимизъм, а може би и лишен от мярка, неочаквано беше добавена идеята, че не е достатъчно поезията да бъде написана, тя трябва да бъде поставена в центъра на света. Все още помня противоречивите чувства, които текстът събуди у мен, удивителен текст, именно защото идваше от страна на институция. Щеше ми се да кажа, че ако международните институции започнат да мислят по този начин, значи не всичко в света е изгубено. Въсъщност, връщането на поезията в центъра на света предполагаше, че тя някога е била там, което те принуждава да се запиташ: кога? И след като преминах с модерна усмивка през предположението, че това е стилна фигура, изведнъж в ума ми изникнаха светове отпреди всички култури и цивилизации,

световете на предците, изградени около магически вярвания, формулирани в заклинания, слова, които съществуваха сами по себе си, обобщаваха и владееха всичко. Следователно формулата на завръщането не беше неестествена и поезията поначало е била изворът, от който са се създали физическата сила и моралната мощ на формиращото се човечество. Спомних си, че древните законодатели често са се изразявали в стихове: питагорейските закони в Кротон, например, са били смятани за свещени и формулирани в стихове. Въпросът е дали са прибегнали до стихове, защото са по-лесни за запаметяване, или за да им предадат нещо от смущаващото тайнство на поезията. А в другия край на времето не беше ли написал Достоевски, че красотата ще спаси света?

Дебатите вървяха в дух на изумление – между изписаните с фрески стени на средновековни дворци, където микрофонът изпълняваше работата си с неудобство, заради неподобаващото си присъствие. Впрочем самият факт, че шейсет от най-значителните поети в света бяха заедно, създаваше някакъв вид неспокойствие и, очевидно, самите поети бяха смутени от ролята, която им се даваше, както и от ситуацията и обстановката, в които се намираха. Окончателният списък на бъдещата програма на Академията, състоящ се от предложенията, чрез които поезията може да се върне в центъра на света, беше самà по себе си съвместно написано стихотворение, съчинено сред споделен блян.

Фактът, че Световната академия за поезия остана само блян – който по невероятен начин просъществува три дена сред реалността на ЮНЕСКО и на град Верона – не означава, че запалените тогава идеи в умовете на 60-имата поети, събрани заедно под емблемата на Утопията Обединени нации, не продължават да горят. Нито пък, че идеята за поставяне на поезията в центъра на света, като средство за спасение, е утопична. Ще се опитам да се позова на три ситуации, случили се в три различни периода от съвременната история, в които хората са прибегвали – в отчаянието си – към поезията, като към спасителна сила.

Често съм се питала дали толкова важната роля на поезията в комунистическите затвори в Румъния трябва да се свързва с легендарното твърдение на поета и политик Василе Александри от XIX век, че „румънецът е роден поет“. Факт е, че странният механизъм на психическа, интелектуална и духовна съпротива, който се състои в съчиняване, предаване, запаметяване и рецитиране на стихотворения, продължил да функционира две десетилетия в затворите у нас, остава специфично румънска проява.

По странен начин имаме колективно литературно явление, защото нямането на молив и хартия води до това, че раждането на всяко стихотворение включва участието на няколко души: този, който го е съчинил, този, който го е предал по морзовата азбука и тези, които са го запомнили, за да не изчезне. И дори авторът на стихотворението да е извършил и другите действия, около него е трептяла аурата на солидарността и вълнението на тези, които са го чували и са препредавали през стените и от затвор в затвор.

Спомням си колко бях впечатлена, когато за първи път прочетох в мемоари за затвора сцената на пристигането на нови затворници, преместени от други наказателни институции – при постоянното брауново движение, замислено да увеличава страданията и да предотвратява организирането на съпротива – когато срещналите се жадно разменят не само информация, но и поезия. Ние очевидно не осъзнаваме достатъчно оригиналността и важността на това невероятно явление, което говори много за това кои сме, и със сигурност не съумяваме да извлечем съответстващата гордост.

Няколко десетилетия по-късно, през 70-те и 80-те години на миналия век, тиражът на поетичните книги достигаше десетки хиляди екземпляра, а в някои случаи, когато можеше да се открие или поне да се предполага намек за бунт, стихотворенията се разпространяваха, преписвани на ръка. Но това не беше бунт, а само защита: поезията беше мястото, където устояваха последните молекули на свободата, а читателите се опитваха да ги вдишат и да се спасят, едновременно интелектуално и духовно. Защото, за разлика от други форми на изразяване, поезията има за основен инструмент метафората, това сравнение, в което липсва едно понятие, а читателят може да си го представи, като по този начин бъде преодоляна цензурата.

Спомням си каква изненада предизвиках, когато Пиер Еманюел (който ме беше поканил на рецитал на поезията в Париж) ме попита в колко екземпляра е излязла последната ми книга със стихове, а аз засрамено му отговорих 3000, като си мислех, че е малко, и едва след като разбрах, че тиражът на начинаещата, каквато бях, изглежда огромен на прочутия френски поет, с гордост признах, че се е изчерпала за няколко дни и че това е обичайно в Румъния. Всъщност не само в Румъния, но и във всички комунистически страни статутът на поетите приличаше повече на този на рок или поп певците, отколкото на статута на западните поети. Никита Станеску у нас беше възприеман като звезда и като него бяха безброй поети от Полша, България, Унгария, Русия, Чехия, Румъния, чиито трудни и сложни стихотворения се знаеха наизуст от хиляди и хиляди хора. Дори може би и да не ги разбираха, те усещаха, че в тях са скрити семената на свободата, от които чувстваха, че имат нужда. Колкото и да е странно, книгите с поезия се изчерпваха от книжарниците за няколко дена, премиерите на поетични книги събираха малки тълпи, поетични изпълнения се провеждаха в напълно разпродадени салони, срещите на поетите с читателите изпълваха студентските клубове и културните домове, а култът към Еминеску беше превърнал месец януари всяка година – месецът с рождения ден на диктатора – в истинска форма на подривна дейност. Спомням си – и подобни спомени се появяват в много от мемоарите на моите връстници – как по време на рецитали при срещи с читатели, поезията сякаш се раждаше във въздуха, в пространството между поета и читателите, до такава степен, че образ, метафора, наполовина изреченото от единия биваше завършено в подривното възприятие на другите и понякога невинни лирически стихотворения биваха зареждани с наелектризиращи значения и биваха възнаградени с дълги аплодисменти сред

добронамерената атмосфера на поезията. Единствената форма на солидарност, която можеше да бъде постигната при комунизма – както в затворническия свят при сталинизма, така и в безнадеждността на 80-те години на миналия век – беше, следователно, солидарността чрез поезия. И ако чрез „поставянето на поезията в центъра на света“ може да се разбира и това, поезията да влезе в сърцата на хората, търсеци надежда, тогава приветстваната от ЮНЕСКО формула не е толкова авантюристична.

Третата ситуация, която илюстрира „използването на поезията“ в най-новата история, е по-близка до настоящето, преди пандемията: имам предвид експоненциалното увеличаване на броя на поетичните фестивали по света, в Европа повече, отколкото другаде. Явлението започна преди 10-15 години, когато към старите, влезли в общественото съзнание фестивали, като този в Струга, в бивша Югославия или Ротердамския, започнаха да се добавят все нови и нови изненадващи точки на литературно излъчване.

Начинът, по който фестивалите на поезията се умножиха в Европа през последните 2-3 десетилетия, освен това начинът, по който техните организатори се умножиха и професионализираха, като превръщат четенията в събития и събитията почти в бизнес, може да бъде интересна тема за социологическо изследване, свързано с поезията като форма на оцеляване, поезията като форма на привличане на вниманието, поезията като средство за социализация, поезията като туристически обект.

Никога не съм се заемала да броя в колко поетични фестивали съм участвала, но дори и да го бях направила, сигурна съм, че нямаше да запомня всичките. Защото, докато някои са малки шедьоври по своята организация, превърнали се почти в произведения на изкуството, други се гордеят със своя бохемски и щур характер, а трети са просто стриктни списъци от рецитали, в които не се намесва нищо, което би нарушило вниманието към стиховете. Истинската разлика между тях обаче не е нито форматът, нито значимостта на поетите, а броят на слушателите, въздействието върху обществото. В някои поетични фестивали участват десетки зрители, в други – стотици, а в трети - хиляди. Всъщност някои от тях почти нямат публика и дори нямат намерение да канят, а са замислени само като форма на среща и сближаване между поетите.

Независимо обаче от обхвата или от мотивацията по места, която ги е породила, разпространението на поетичните фестивали през последните десетилетия се обяснява с дълбоко психологическо явление: умората от живота на консуматор.

Хората не могат да живеят до безкрай само с материалното, като работят все по-усилено, за да печелят все повече, да ядат все повече, да правят все повече диети за отслабване... Връщането към духовността става почти неволно; почти без да го осъзнават. И дори да не успее да се издигне до религиозност – след векове на секуларизация – връщането към поезията може да бъде опит за духовно спасение.

През последните десетилетия на миналия век почти натрапчиво се цитираше фраза на Андре Малро, която казва, че „21-ви век ще бъде религиозен или изобщо няма да съществува“. Ако изключа вероятността френският романист да е предрекъл разрастването на ислямизма, мисля че можем да смятаме разцвета на поетичните фестивали в началото на този нов век като потвърждение на предчувствието на написалия романа „Човешка участ“, участ, която явно има нужда, за да се осъществи, от подкрепата не само на „видимото от всеки“, но и, колкото и странно да изглежда, от „невидимото“. И така стигаме до заключението (и до въпроса), от който тръгнах. Каква характеристика, какво отчаяние на нашата епоха определя това търсене на спасение чрез една аура, чиято дефиниция е неизвестна и която, подобно на Бог, не може да засвидетелства, че съществува?

Неочакваният отговор е, че това не е странност или свръх-оригинално решение, намерено от нашето съвремие за излизане от безизходицата. Това не е рационално решение, с което хората са решили да променят манталитета си, а по-скоро инстинкт за духовно оцеляване сред свят, пренаситен от материализъм и технологии. Когато стигнаха до създаването на работи, по-добри от тях самите, хората започнаха да чувстват, че трябва да се върнат към мечтата, копнежа, носталгията, състраданието, които само те биха могли да имат и които винаги са представлявали същността на човечеството, това неопределимо и неизмеримо тайнство, без което преставаме да бъдем живи и което само поезията успява да запази в упоритостта си да изразява неизразимото.

Времето може да е пари, но вечността не е. А „онова нещо, нежно, крилато и свято“, както Платон нарича поезията, е в състояние да замести страховете със смелост, защото поезията не замества шумотевницата с думи, а с тишината между тях.

Очевидно нито поетите, нито читателите представляват мнозинството хора на земята, които биха могли да наложат демократична форма на спасение. Това което те представляват е тайнственият, почти сублиминален спомен от времена, когато чрез поезията хората са се научили да бъдат по-мъдри и може би по-щастливи, спомен, който най-великите в света ценят като своя благородническа титла.

Не съм забравила и последната вечеря във Верона, празничния завършек в двореца, разположен на пешеходната, покрита с червен килим уличка, по протежение на която, на всеки няколко метра бяха поставени пажове с тромпети и хералдически знамена. В салоните с повяхнала шукатура и стенописи с полуизличени от времето пълнички ангелчета, бяха разположени маси за по четирима или шест души, блестящи от цветя и свещи, и от белотата на сервизите. Върху позлатеното картонче пред г-н Марио Луци, до когото по случайност бях настанена, под името на големия поет пишеше *senatore*. Като се опитвах да прикрия учудването си, не без капка разочарование, попитах този свой съсед по маса на коя партия принадлежи, а той, учуден на свой ред, ми отговори, че не принадлежи на никоя партия, и добави с един вид ироничен упрек: „Кой е виждал поет да принадлежи към някоя партия?“. Смутено се извиних

за въпроса, който беше прозвучал почти като обида и, за да се оправдая, му показвах позлатеното картонче с презряната титла. А той ми обясни, колкото можеше по-естествено, че е сенатор не като политик, а като поет, че Италианският парламент включва няколко почетни места, отредени за културни дейци.

Дали това е доказателство за желанието „да бъде поставена поезията в центъра на света“, запитах се тогава с надежда, в която вярвах, макар и да осъзнавах, че е преувеличена? И ако е така, значи ли това, че не само поетите са убедени в способността на поезията да спаси света?

Тогава не посмях да отговоря, във всеки случай този аргумент не беше достатъчен, а и сега не смея да отговоря. Все пак, фактът, че в продължение на цели епохи, поетите са продължили да пишат стихове и хората са продължили да ги четат, да ги учат наизуст и така да се чувстват по-добри и по-изпълнени с вътрешна светлина, не е ли достатъчен отговор? А въпросът дали поезията може или не да спаси света, не е ли ключов въпрос за нашето собствено самоопределяне, което, ако постоянно е бивало спасявано в миналото, би могло да бъде спасено и в бъдеще?

Да не забравяме, че олимпиадите в древна Гърция, по които са изкопирани сегашните, са включвали и състезания за поезия...

Преведе от румънски Румяна Л. Станчева